

JÓN SAMSONARSON

BÆNDAHÁTTUR

BÆNDAHÁTTUR er lofkvæði, ort árið 1677 til heiðurs Eggerti Björnsyni bónda á Skarði á Skarðsströnd (1612–81) og Valgerði Gísladóttur húsfreyju (d. 1702). Í kvæðinu er sagt frá forfeðrum og formæðrum Eggerts bónda, sem setið höfðu á Skarði, og eru ábúendur raktir eins langt aftur og menn til mundu, eða frá Lofti ríka sem var uppi um 1400 og andaðist 1432. Bændaháttur er í *AM 152 8vo 2*, bl. 20r–25r. Þar vantar þó sýnilega í kvæðið, og hefur týnst blað úr handritinu. Um önnur handrit er ekki kunnugt og er eyðan í kvæðinu ófyllt. Höfundur kvæðisins er óþekktur, en af öðru erindi aftan við eyðuna má ætla að hann sé í hópi þeirra sem þurftu að leita ásjár hjá Skarðsbóndanum og höfðu þegið liðveislur hans. Höfundur nefnir sig í lokaerindinu karl, sem bendir til þess að hann hafi verið nokkuð við aldur.

Í *AM 152 8vo* eru kvæði, rímur og sálmar, en sumt af því er óheilt eða aðeins brot, og er líklegt að safnið hafi verið frá upphafi sundurlaust og blöð týnd úr þegar Árni Magnússon fékk það í hendur. Lýsing þess í skrá Jóns Grunnvíkings um bækur og bréf í safni Árna er á þessa leið í einu af eiginhandarritum Jóns (*Thott 1046 fol.*): '152. Vígundar Rimur defect. ur Brönu Rimum nockud. og ymsra kvæða og Rimna slitur. Item ur Hugvekiu Psalmum og öðrum Psalmum, illa skrifad, roted og sundurlaust.' Þegar Kr. Kálund lýsti handritinu var því skipt í sex hluta, og hafði Jón Sigurðsson forseti lagt blað um hvern einstakan og skrifað utan á. (*Katalog over den Arnemagnæanske håndskriftsamling II*, 1894, bls. 418.) Blöð eru tölusett innan hvers hluta, og virðist það vera verk Kálunds. Hann hefur einnig tölusett einstaka hluta handritsins, og notar þá tölusetningu í handritaskránni. Árið 1963 gerði Birgitte Dall við handritið og festi saman blöðin í þeirri röð sem er nú. Áður hafði verið farið yfir handritið, og voru þá færð til blöð, þar sem ljóst var að þau höfðu lent á skökkum stað, en torvelt er stundum að átta sig á röðinni vegna þess hve víða er molnað úr jöðrum blaða eða vantar í. (Til frekari lagfæringar skal á það bent að í 5. hluta handrits-

ins eiga núverandi bl. 6, 9 og 17 að réttu lagi að vera í röðinni: 9 + 6 + 17v-r. Upphafsstafir erinda í sálminum á bl. 9 + 6 verða þá: [J]ONGV[D]MVN[D]|SSONAMEN. Þá tekur við á 6v sálmurinn Kristur, minn kæri herra, ortur í orðastað konu sem misst hafði mann sinn á áttunda hjúskaparári, þá vanfær, og ól hún síðan fjórða barn sitt; blað vantar á milli 6. og 17. blaðs, en það má fylla eftir annarri uppskrift sálsins sem er einnig í 5. hluta, á bl. 1-2, og vantar þar niðurlagið; úr upphöfum erinda má lesa nafn konunnar: Katrín Eyjólfsdóttir.)

AM 152 8vo hefur verið í eigu Hildibrands Jónssonar bónda í Rauðseyjum, en hann er talinn sonarsonur Jóns Guðmundssonar skálds í Rauðseyjum, og voru þeir Rauðseyjabændur landsetar Skarðverja. Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* (VI, 1938, bls. 139) stendur að Rauðseyjar séu 'haldnar hjáleiga og heimaland frá Skarði'. Nafn Hildibrands skrifað fullum stöfum eða að hluta er á spássíum og í eyðum á eftirtöldum stöðum í 152: 1, bl. 8v; 2, bl. 14v og 29v; 3, bl. 1r; 4, bl. 40v; 5, bl. 25v. Í 1, bl. 5v, stendur: 'HilldeBrandur Jonsson á þesse blóð'. Í 4, bl. 40v, er hripuð eftirfarandi vísa í eyðu: 'Blesse dijr þijg himnna her hverfe sorg og grannde KolBeirn mijnn ad kenndur er kversinns rij(e)tt eigjandi. amen.' Í 2, bl. 14v, verður fyrir nafnið 'KolBeirn HilldeBra(n)sson' og sama nafn er skrifað í 1, bl. 10v og 13r. Kolbeinn var sonur Hildibrands í Rauðseyjum og eru þeir feðgar í Manntali 1703. Hildibrandur var þá 49 ára að aldri, Kolbeinn sonur hans 8 ára. (*Manntal á Íslandi árið 1703*, 1924-47, bls. 153.) Um annað spássíufólk í þessum handritabrotum er vafasamt. Í 1, bl. 6v, stendur 'Þordvyr Þorkielsson', skrifað með viðvaningslegri hendi. Maður með þessu nafni er talinn bróðir Guðrúnar, konu Hildibrands í Rauðseyjum. (*Sýslumannaæfir* III, 1905-08, bls. 311-12.) Nafnið 'Jon Gvdmvnds Son Anno 1680' er skrifað í eyðu neðan undir vísu sem standa í 2, bl. 25v, og kynni mönnum að detta í hug að það væri Jón Rauðseyjaskáld, en það fær líklega ekki staðist. Hann er talinn dáinn allmiklu fyrr. (Bibl. Arnam. XXIX, *Opuscula* III, 1967, bls. 59.) Þá hefur Eyjólfur Jónsson skrifað nafnið sitt með eigin hendi í 2, bl. 8r og 28r. Það var nafn bóndans á Manheimum á Skarðsströnd á dögum Hildibrands í Rauðseyjum (Jón Guðnason, *Dalamenn* II, 1961, bls. 298), og kynni hann að hafa haft handritið í höndum; en nafnið er algengara en svo að nokkuð verði um það vitað með vissu. Þá má geta þess að í 2, bl. 29v, stendur 'Gunnlaugvyr Olafsson m e h', og hefur hann skrifað dável,

en í 1, bl. 4v, er nafnið 'Grimvr' og ekkert frekar. Gunnlaugur Ólafsson bóndi í Svefneyjum, afi Eggerts Ólafssonar, var samtíðarmaður Hildibrands í Rauðseyjum (*Manntal 1703*, bls. 171. *Jarðabók Árna og Páls VI*, bls. 246; sbr. einnig bls. 136), en ósagt skal látið hvort það er hann sem hefur komist í Rauðseyjahandritið.

Í 152 eru nokkrir nafnasálmar og huggunarkvæði, þar sem lesa má nöfn úr erindaupphöfum, og gætir þessa einkum á blöðum í 5. hluta handritsins. Nöfnin eru yfirleitt heldur algeng og verða varla til mikils fróðleiks nema fleiri heimildir komi til. Hér nægir að nefna að í 5, bl. 18r–19r, er síðari hluti kvæðis, sem virðist ort í orðastað ungs manns, og verður þar lesið úr upphafsstöfum varðveittra erinda: ANDVR-JONSSON. Sennilega er kvæðið ort fyrir Hildibrand í Rauðseyjum.

Í 4. hluta handritsins eru rímnabrot. Á bl. 55–57 er ríma sem Jón Sigurðsson forseti hefur lagt um blað og skrifað á: 'Saknaðar ríma eptir einhvern bónda á Skarði.' Finnur Sigmundsson nefnir rímuna í *Rímnatali I*, 1966, bls. 556, og styðst hann við lýsingu Jóns Sigurðssonar í *JS 403 4to*, bls. 605. Bl. 55r hefst í miðju erindi og hefur tapast framan af rímunni. Í varðveitta vísuhelmingnum er skáldið að segja frá samskiptum sínum við bóndann:

[a]lgjæt ker ij onngu þuer
avallt hier hann veitte mier.

Þessu næst er lýst ævi bóndans. Hann var fæddur á Skarði, missti ungur móður sína og ólst upp hjá afa sínum og ömmu (tölusetning vísna er miðuð við varðveitt erindi og er vísuhelmingurinn þá talinn með):

2 A Skarde fridur borenn var blidur
bonndenn þidur fæstum stridur,
slijkum bijdur lotnning lidur,
sem lasta gridur eins af snijdur.

3 Modur þa sier miste fra
ad miog voru fa hans ar og sma,
omunne hia og afanum sa
med æru ha ried þroska na.

Síðar giftist hann ágætri konu sem lifir eftir mann sinn:

6 Giptest snot med gott vid mot,
god su rot var jndis bot,

gi[æ]fann fliot med hefdar hot
hnie þa skiot ad orfua niot.

7 Mot[gan]gs fund hefur menia hrund
marga stund hier lidid a grund,
sar mun vnd þuj særd er lund
af sorgar mund sem hrellir sprund.

Konan 'lifer nu ein' (8), og Skarð grætur yfirmann sinn sem er vikinn brott, en 'audnnann stinn ma vt vega hinn aptur svinn sem gledur þess kinn' (11–12).

Æviatriðin sem hér koma fram virðast eiga við Eggert bónda Björnsson á Skarði. Eggert var fæddur 1612, sonur Björns sýslumanns Magnússonar í Bæ á Rauðasandi og fyrri konu hans, Sigríðar Daðadóttur á Skarði. Sigríður varð skammlíf, og giftist Björn í annað sinn 1617. (*Íslenzkar æviskrár* I, bls. 235.) Í *ÍBR 87 4to* eru þrenn erfiljóð sem ort voru við andlát Eggerts 1681. Í einum þeirra kemur fram að Eggert hefur alist upp hjá afa sínum og ömmu, Daða bónda Bjarnasyni og Arnfríði Benediktsdóttur á Skarði (Herrann á himna hæðum, 6. er., bls. 270):

Uppalenn ærugjæddur
æsku J blömans tijð
umm lausnarans frelse fræddur
fröm var hans hegðan blijð
ä Gøfigum Høfdijngs Garde,
giet eg ad heyte Skard,
bljydum blessunar arde
begäfadur sä vard.

Eggert giftist Valgerði Gísladóttur frá Bræðratungu 1633, og lifði hún mann sinn. Eggert og Valgerður áttu fjórtán börn og lifðu fimm dætur föður sinn. Hin hafa öll dáðið á ungum aldri. Að þessu er vikið í öðrum erfiljóðum í *ÍBR 87 4to* (Eilíf réttlætis sanna sól, 11–12. er., bls. 260–61):

Nidiar strax feta frijðann veg
forelldra dygða sporenn ä,
mætra afsiön er minneleg
morgum oss sem ad þecktum þä,

Böklegar menter söktu senn
syner, qvennprijde dæturnar,
Dade og Gisle dädamenn,
digdum giæddur sä Höpur var.

Sijdann til dijrdar hafenn heim
hreyse lýkamans skylldu vid,
nafnfrægra barna nýu þeim
nädugur Gud feck andar frid,
Dætur fimm lifa epter enn,
efalaus þeim su huggun skjinn
voldugur Gud mun venda senn
vatne hrigdar i glede vijn.¹

Orð rímnaskáldsins um margfaldan mótgang ekkjunnar kynnu að lúta öðrum þræði að þessum barnadauða.

Síðar í rímunni vikur skáldið að afstöðu sinni til þess sem hann yrkir eftir:

23 Husbondinn er horfin minn,
[hv]jergi eg finn nu annann hinn,

¹ Daði Eggertsson andaðist 1664 á 23. ári, og tveimur dögum síðar dó Ragnheiður Eggertsdóttir, systir hans. (Pétur Einarsson, Ballarárannáll, *Annálar 1400–1800* III, bls. 221–22.) Sr. Jón Arason í Vatnsfirði hefur ort minningarljóð um þau systkin (Spurðum vér andlátsorðin / á garðinum Skarði. *JS 583 4to*, bl. 152r–153r. Ny kgl. sml. 56d 8vo, bl. 179v–181v), og minnst hann þar foreldra og systra, en bræður hafa ekki verið á lífi. Gísli Eggertsson lést 7. jan. 1660 á Hólum, þar sem hann hefur verið við nám, nær tvítugsaldri. (Gunnlaugur Þorsteinsson, Vallholtsannáll, *Annálar 1400–1800* I, bls. 354.) Daði hafði einnig stundað skólanám á Hólum. (*Ísl. æviskrár* I, bls. 299.) Elín hét ein Skarðssystirin. Hún var heitbundin Guðbrandi Magnússyni frá Reykhólum, þegar hún lést. Dánarár hennar er talið 1657 eða 1658. (Sjá nmgr. Hannesar Þorsteinssonar, *Annálar 1400–1800* III, bls. 269.) Vigfús hefur verið einn sona Eggerts og Valgerðar, fæddur 4. júní 1649. (Jón Þorkelsson, *Íslenzkar ártíðaskrár*, 1893–96, bls. 30 og 53.) Árið 1675 giftu þau Eggert og Valgerður tvær dætur sínar: Arnfríði, sem gekk að eiga Þorstein Þórðarson frá Hítardal, síðar bónda á Skarði, og Guðrúnu, sem giftist Birni, syni Gísla Magnússonar á Hlíðarenda. (Jakob Benediktsson, Gísli Magnússon (Vísí-Gísli), *Safn Fræðafélagsins* XI, bls. 17.) Brúðkaupið var heima á Skarði og sat Skálholtsbiskup veisluna og fleiri höfðingjar og vildarmenn. (*Annálar 1400–1800* III, bls. 306; sbr. nmgr. Hannesar Þorsteinssonar á bls. 169.) Björn Gíslason varð sama ár sýslumaður í Barðastrandarsýslu, og hefur Eggert sjálfsagt ætlað honum miklar mannvirðingar. Björn lést 1679, og var það enn eitt áfallið fyrir Skarðsheimilið.

sem gl[ed]ur mitt sinn, þa gratna kinn
gior[a m]un¹ stinn mier orbirdinn.

- 24 Hiet m[ier s]ja sem hermi eg fra
hyru ad [f]ja og ad þuj ga
fataekt ha ef fielli vppa
ad fielgudu stra vm kollinn gra.

Vonin um þetta er nú horfin skáldinu. Í næstu vísum virðist koma fram að höfundur sé eyjamaður, og lýsir hann viðtökunum sem hann átti að venjast af bónda þegar hann kom til lands:

- 26 Sakna eg hans þess megtarmans
m[es]tt til sans þa kem eg til lands,
gef eg ei ans þuj gledinar dans
ad gistir vans J þagnar skans.

- 27 Med astar smeck og atvijk þeck
aumum reck mier moti geck,
sæti fieck og baud a beck,
burtt tok fleck af rauna hleck.

Höfundi þykir Skarðsströnd orðin vanfær og vegur hennar lítill eftir fráfall Skarðsbóndans. Ríman er sennilega frá sumrinu 1681, ef hún er ort í minningu Eggerts bónda Björnssonar, sem líkur benda til. Hann lést 14. júní. (*Ísl. æviskrár* I, bls. 314.)

Það yrði of langt mál að gera grein fyrir kvæðum, sálum og rímum í 152, en sumt af þessu er vafalítið orðið til við Breiðafjörð eða í eyjunum. Hér skal einungis minnt á það að í handritinu eru kvæði sem ort hafa verið í veikindum Helgu Halldórsdóttur í Selárdal, konu sr. Páls Björnssonar (Hannes Þorsteinsson, Minning sjera Páls prófests Björnssonar í Selárdal, *Skírnir* 1922, bls. 65), en Páll í Selárdal og Eggert bóndi á Skarði voru sem kunnugt er hálfbræður.

Skáldið sem orti Bændahátt hefur lagt á það kapp að komast eftir andlátsstöðum og grafreitum Skarðverja og setja í kvæði sitt. Hann

¹ gior[a m]un] skiptist milli blaða, og er ekki fullljóst hvort lesa á þannig (eða e. t. v. gior[ir]?); efra hornið kjalarmegin á bl. 57 er rifið og verður helst lesið úr því sem eftir stendur ú, sem hér er leyst upp [m]un. Fleira í þessum vísum er eilítið ótryggt vegna skemmda í handriti.

lætur þess jafnvel getið ef legstaðir eru ókunnir. Slíkur áhugi á greftunaraustað fyrri manna kemur víða fram og eru nærtækust dæmi úr framættum Skarðverja sjálfra. Um legstað herra Eiríks Sveinbjarnarsonar riddara (d. 1342) og frú Vilborgar konu hans er skráð sögn í minnisbók Odds Einarssonar biskups (d. 1630). Þar er vitnað til ummæla sr. Jóns Þorleifssonar, sem var prestur í Vatnsfirði um miðbik 16. aldar og lést aldurniginn einhvern tíma á árunum 1583–87. (*Ísl. æviskrár* III, bls. 317–18.) Sögnin er þannig í bók Odds biskups (*AM 243 4to*, bl. 6v):

Watzfiauður. Suo hafa sagdtt gamler menn. sera Jon Þorleifsson og fleijre adrer, ad riddare Eirijk ligge fyrer kordyrónumm i Vatzfirde (hann liet giaura kirkiuna) Enn hanns kvinna fru Vilborg, sem kollud er frú HertugaJnna. liggur þar i saumu kirkiu fyrer framann Orkina. þar sem skaa sporn liggur i golfenu.

Skyld sögn er í *Ættartölubók frá 17. öld*, sem kennd er við sr. Þórð Jónsson í Hitardal (um 1609–70). Í handriti sr. Jóns Erlendssonar í Villingaholti (d. 1672), *Lbs. 42 fol.*, bls. 223, er hún á þessa lund:

Kvinna Eireks Riddara var fru Wilborg. hun liggur j Watsfirde. þæ satu j Watsfirde vestr. Sumer seigia þæ ætte hann.

Vel má vera að ritsamband sé á milli og hefur þá ættartöluhöfundur væntanlega þekkt klausuna eins og hún er í bók Odds biskups. Sonur herra Eiríks var jungherra Einar í Vatnsfirði, faðir Björns Jórslafara (d. 1415). Ættina gátu Vatnsfjarðarmenn rakið aftur á 13. öld eftir bréfi sem Guðbrandur Þorláksson biskup hafði látið prenta í bæklingi á Hólum 1592 (endurprentað í *Morðbréfabæklingar Guðbrands biskups Þorlákssonar*, 1902–06, bls. 57–58). Í bréfinu er ættin rakin eftir frásögn gamallar konu, Bergljótar Halldórsdóttur, sem bar vitnisburð vegna málaferla Jóns Sigmundssonar, en bréfið er ársett 1508, gert í Holti í Önundarfirði. Í vitnisburðinum, eins og hann er prentaður í bæklingi Guðbrands biskups, er eftirfarandi klausa um Björn Jórslafara, sem ekki verður séð að varði beinlínis efni bréfsins eða snerti tilgang þess:

Biörn Einarss(on) do sudur i Hualfirde. eñ liggur i Skalhollte.

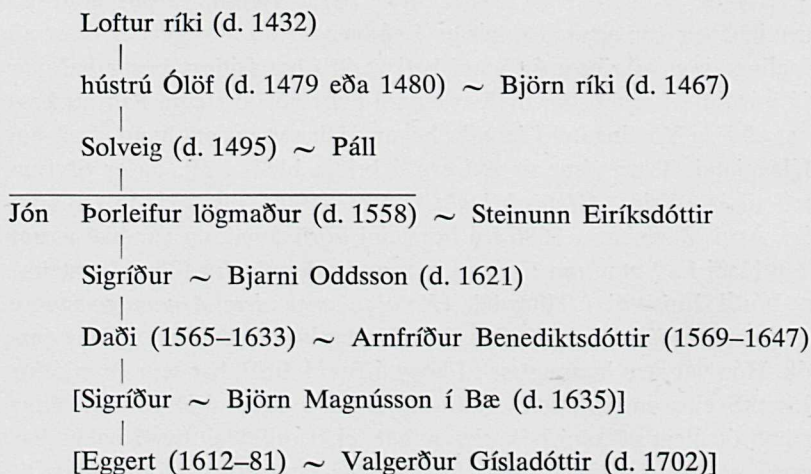
Dóttir Björns Einarssonar Jórslafara var Kristín, en sonur hennar með Þorleifi Árnasyni sýslumanni var Björn hirðstjóri Þorleifsson, maður Ólafar ríku á Skarði.

Í Bændahætti virðist gæta áhrifa frá gömlum ættarkvæðum sem höfundur hefur trúlega haft veður af eða jafnvel þekkt til. Þar kæmu til greina kynni við Ynglingatal (e. t. v. einnig vísur úr Háleygjatali) og við Noregskonungatal eða vitneskja um þessi kvæði úr formála fyrir Heimskringlu eða Ólafs sögu helga hinni sérstöku. Ekki verður talið líklegt að Skarðsstrendingar hafi haft Ynglingatal undir höndum á tímum höfundar, enda var þá fátt um Heimskringluhandrit hér á landi, sem kunnugt er. Handritið sem enn eru leifar af í *AM 39 fol.* kemur helst til greina. Þetta handrit er talið sennilegt að Arngrímur Jónsson lærði hafi haft undir höndum um 1600 og þaðan sé upphaf Heimskringluformálans sem birtist í Crymogæu 1609. (Jakob Benediktsson, Arngrimi Jonae Opera latine conscripta IV, *Bibl. Arnam.* XII, 1957, bls. 85.) Þá hafa verið leidd að því rök að sr. Þórður Jónsson í Hítardal hafi haft blöð úr handritinu og tekið úr orðamun við Húsafellsbók. (Ólafur Halldórsson, *Um Húsafellsbók, Minjar og menntir. Afmælisrit helgað Kristjáni Eldjárn 6. desember 1976*, bls. 399 o. á.) Þorsteinn, sonur sr. Þórðar í Hítardal, gekk að eiga Arnfríði, dóttur Eggerts og Valgerðar á Skarði, árið 1675, tveimur árum áður en Bændaháttur var ortur. En hér er á sá hængur að allsendis er óvíst að Ynglinga saga eða brot úr henni hafi verið í handritinu, þegar það var hjá Þórði í Hítardal. Þar með er einnig óvíst að Þorsteinn hafi átt þess kost að lesa Ynglingatal í foreldrahúsum. Hins vegar gat hann vitað um Háleygjatal. Tvær vísur úr því eru á þriðja blaði í 39, og er tilvísun með til kvæðisins. (*Heimskringla* I, 1893–1900, bls. 235–36.) Blaðið fékk Árni Magnússon 1686 frá Þorsteini Þórðarsyni, og var það ásamt öðru blaði í 39 utan um Eyrbyggju sem var komin frá föður Þorsteins, sr. Þórði Jónssyni í Hítardal. (*Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling* I, 1889, bls. 29.) Noregskonungatal er í Flateyjarbók. Hún var sem kunnugt er í Flatey á Breiðafirði, þar sem Brynjólfur biskup Sveinsson fékk hana og flutti burt úr eyjunni árið 1647. Heldur er það ótrúlegt að efni bókarinnar hafi ekki orðið eitthvað þekkt þar vestra, en hér skortir enn sem fyrr órækan vitnisburð. Þá eru líkur til þess að Skarðverjar hafi haft aðgang að formála Ólafs sögu helga hinnar sérstöku. Handrit sögunnar var í eigu Guðrúnar í Bæ á Rauðasandi, dóttur Eggerts bónda og Valgerðar á Skarði. Árni Magnússon fékk handritið frá Guðrúnu og er það nefnt Bæjarbók. Ólafur Halldórsson hefur leitt að því líkur að Guðrún í Bæ hafi erft bókina eftir föður sinn, Eggert á Skarði, eða a. m. k. að hún sé frá honum komin, og

stýðst það við miða með hendi Árna Magnússonar. Þar vikur Árni að Ólafs sögu sem hann minnr að væri í Hvammi til láns frá Skarði í ungdæmi hans. (Ólafur Halldórsson, Helgafellsbækur fornar, *Studia Islandica* 24, 1966, bls. 43.) Árni var fæddur 1663. Í formála sögunnar er lýst Ynglingatali og Háleygjatali og er tekið fram að þar séu taldir upp langfeðgar þeirra sem ort er um og sagt frá dauða hvers þeirra og legstað. (*Den store saga om Olav den hellige*, útg. O. A. Johnsen og Jón Helgason, 1941, bls. 3–4; sjá einnig bls. 980–81.) Þá hafa ummæli í Heimskringluformála um Ynglingatal og Háleygjatal orðið að nokkru kunn af Crymogæu Arngríms lærða, 1609, þar sem þau voru notuð. (*Bibl. Arnam.* X, 1951, bls. 45.) Vitneskja um þessi gömlu kvæði gat því borist höfundu Bændaháttar eftir ýmsum leiðum.

Í Bændahætti, eins og kvæðið er varðveitt í 152, eru nafngreindir sex ættliðir, en í þeim hluta kvæðisins sem nú vantar hefur Sigríður Daðadóttir verið nefnd og Eggert Björnsson, sonur hennar, og kona hans, Valgerður Gísladóttir. Alls hafa því verið raktir átta ættliðir í kvæðinu heilu. Yfirlit um fólk sem nefnt er eða nefnt hefur verið er þannig:

Í Bændahætti er efni sótt í munnmæli. Höfundur vísar einu sinni í annál, en venjulega vitnar hann til frásagna. Sjálfur velur hann úr, heldur til haga því sem hentar kvæðinu, en sleppir öðru. Hann tæpir á sögnum sem hafa sjálfsagt verið alkunnar, en hirðir ekki um að rekja þær í löngu máli, enda er það ekki tilgangur kvæðisins. Hann fer í

upphafi kvæðis almennum orðum um Skarð og tignarmenn sem þar hafi lengi búið. Í kvæðinu segist hann ætla að nefna *nokkra þá* sem hafi setið á Skarði, og gefur með því í skyn að hann hugsi sér ekki að geta um alla ábúendur sem kunnir séu.

3–7. er. Loftur ríki er fyrstur ábúenda á Skarði, sem höfundur kann skil á og nafngreinir. Hann er talinn fæddur nálægt 1375 (Einar Bjarnason, *Íslenzkir ættstuðlar* I, 1969, bls. 195), og voru frá fæðingu hans því sem næst þrjár aldir þegar Bændaháttur var ortur. Í kvæðinu er sagt að Loftur hafi keypt Skarð fyrir óðul austur á landi, og ber höfundur fyrir sig orðróm og annál, en með annálum getur hann sennilega átt við hvers konar fróðleiksgrein eða rit. Loftur hefur fengið jarðir fyrir austan með konu sinni, Ingibjörgu Pálsdóttur frá Eiðum (*Ísl. ættstuðlar* I, bls. 196–97), og er hugsanlegt að skjalagögn um þær eignir hafi komið orðróminum á stað. Einnig er sagt að Loftur ætti Efra-Dal undir Eyjafjöllum og fengi þá jörð í þjónustulaun. (*Ísl. ættstuðlar* I, bls. 204.) Skarð er talið að Loftur hafi fengið að réttum erfðum, en ekki eru um það glöggar heimildir. (*Ísl. ættstuðlar* I, bls. 190.)

Loftur er í kvæðinu rómaður fyrir skáldskap sinn, og er honum hér eins og annars staðar á 17. öld eignaður *Háttalykill*. Um tildrög að Háttalykli og uppruna hans hefur gengið sögn sem kemur fram í ritum sem eru nokkru eldri en Bændaháttur. Þessa sögn hefur Björn Jónsson á Skarðsá (1574–1655) þekkt, og styðst hann við hana í grein um Loft Guttormsson í Skarðsárannál við árið 1436, þar sem þó er einnig farið eftir rituðum heimildum. Upphaf greinarinnar um dauða Lofts og Ingibjargar er sniðið eftir Gottskálksannál (*Islandske Annaler indtil 1578*, 1888, bls. 369), ártalið 1436 (rangt), nöfn skilgetinna barna og arfhlutir væntanlega tekið úr skiptabréfi eftir Loft og Ingibjörgu (*Íslenzkt fornbréfasafn* IV, bls. 519–20), nöfn laungetinna sona og upphæð löggjafar er úr gjafabréfi Lofts 1430 (*Ísl. fornbréfasafn* IV, bls. 405–06). Þá verða eftir þrjár klausur sem Björn hefur trúlega úr munnmælum og eru kjarni sagnarinnar (*Annálar 1400–1800* I, bls. 58):

1. *Loftur*: mikið skáld, átti 80 stórgarða, en dó í slæmu koti.
2. *Kristín*: sem Loftur hélt við mjög frekt, að sinni konu lifandi.
3. Loftur orti um Kristínu háttalykil hinn dýra.

Sögnin er í heillegri gerð hjá Jóni Gissurarsyni á Núpi í Dýrafirði (um 1590–1648) í Ritgerð um siðaskiptatímuna (*Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta* I, 1856, bls. 671). Háttalykill er eignaður Lofti í

handritum frá 17. öld og síðar (*Smástykker*, 1884–91, bls. 203), en ekki eru traustar heimildir um höfund (Jón Helgason, Norges og Íslands digtning, *Nordisk kultur* VIII:B, 1953, bls. 166).

8–15. er. Ólöf Loftsdóttir giftist Birni Þorleifssyni af ættum Vatnsfjarðarmanna, og gengu á 17. öld ýmsar sögur af þeim ættmennum. Af Ólöfu hafa þá ekki síður verið sagðar miklar sögur, sem marka má af ritum manna frá þessum tímum,¹ og er henni jafnan lýst á einn veg. Hún er kvenhetjan sem heldur í öllu til jafns við bónda sinn, hirðstjórnann sem menn reiknuðu þó ríkastan mann á Íslandi. Skaphörð kona og mikilhæf, er dómur Jóns Gissurarsonar á Núpi. Hústrú Ólöf Loftsdóttir stórráða, segir Jón Guðmundsson lærði. Að sögn Jóns lærða hélt Björn altíð 18 reidsveina tygjaða, en hústrúin Ólöf Loftsdóttir hélt aðra 18 slíka, og reyndu þeir ætíð útafgöngur með sér, nær þau hjón sátu heima um kyrrt, sem sjaldan var lengi. Ólöf fer ferða sinna, eins og henni býður við að horfa, jafnt innan lands sem utan. Hún er með bónda sínum í hrakningum á Grænlandi á leið til Rómaborgar, í annað sinn er hún ein í forsvari og ræður fyrir lífi skipverja í hafvillum og matarleysi í siglingu milli landa. Hún hefur skáld sem kveður um hana

¹ Hér er stuðst við sagnir um Ólöfu ríku og Björn bónda hennar í eftirtöldum ritum: Vopnadómur Magnúsar prúða 1581 (*Alþingisbækur Íslands* I, bls. 439–40). Biskupaannálar sr. Jóns Egilssonar (*Safn til sögu Íslands* I, bls. 58–59). Skarðsárannáll Björns Jónssonar (*Annálar 1400–1800* I, bls. 66–67 og bls. 71. Sbr. einnig II, bls. 30, þar sem aukinn er hlutur Ólafar.). Um ættir og slekti, ritgerð Jóns Guðmundssonar lærða (*Safn til sögu Íslands* III, bls. 703, 712–13, 717–19). Ritgerð Jóns Gissurarsonar um siðaskiptatímuna (*Safn til sögu Íslands* I, bls. 670–74). Latínurit eftir Gísla Magnússon (Vísu-Gísla) (*Safn Fræðafélagsins* XI, bls. 59–60). Ættartölubók frá 17. öld, sem nú er jafnan kennd við sr. Þórð Jónsson í Hítardal. Efni úr þessari bók er víða í síðari ritum, en hún hefur hvorki verið gefin út í heild né könnuð til neinnar hlítar. Hér er farið eftir *Lbs. 42 fol.*, handriti sr. Jóns Erlendssonar í Villingaholti. Kafli um Björn og Ólöfu er þar á bls. 230–31. Mestur hluti hans kemur fram í Fitjaannál, *Annálar 1400–1800* II, bls. 19 (grein við árið 1450), bls. 19–20 ('Kom út bréf — Hvítfeldsbók'), bls. 21–22 ('Björn ríki var sleginn — milli Danmerkur og Englands'), bls. 23 ('Þegar hústrú Ólöf — sér til æti'), bls. 22 ('Hún gerði Engelskum — manna þar af'), bls. 22–23 ('Eitt sinn — í borgum'), bls. 25 (notaður við árið 1484). Efni úr ættartölubókinni kemur fram t. d. hjá sr. Jóni Halldórssyni í Hítardal í Hirðstjóraannál og hjá Jóni Espólín í Íslands árbókum. — Ævi Ólafar ríku er rakin eftir skjölum í riti Einars Bjarnasonar, *Íslenzkir ættstuðlar* II, 1970, bls. 189–202. Sjá einnig Björn Þorsteinsson, *Enska öldin í sögu Íslendinga*, 1970. Um Grænlandssögnina er fjallað á sagnfræðilegan hátt í grein Jóns Jóhannessonar í *Skírni* 1945 (endurprentuð í *Íslendinga sögu* II, 1958) og í riti Ólafs Halldórssonar, *Grænland í miðaldaritum*, 1978.

lofmansöng. Ólafur tóni vinnur fyrir hana með fjölkynngi og lætur pilta sína ryðja Tónavör á Skarði. En hæst ber Ólöfu í hefndum hennar eftir Björn bónda, þegar hann var veginn af engelskum 1467. Hústrú Ólöfu stukku ei tár, segir Jón lærði, en hennar grimma hefnd á engelskum var fáheyrð, hvar hún þá hitti, og lukkaðist altíð. Jón Gissurarson á Núpi leggur henni í munn: 'Ekki skal gráta Björn, heldur safna liði.' Því næst klæddi hún sig hringabrynju og þar yfir kvenmannsbúnaði og fór að engelskum með herkænsku og búíð lið og drap mikinn fjölda. Í sagnaritum manna á 17. öld bryddir á ýmsum munnmælum sem þá hafa gengið um hefndir Ólafar: um skipið sem var upphöggið í Dugguvík í Flatey, um þrjár engelskar duggur á Ísafirði, um 12 engelska sem hún lét binda á streng og hálshöggva, um 50 fanga á Skarði og aðra 50 þeim til varðhalds: 'Handverk þeirra Engelsku sagde Dade heitinn B(iarna)S(on) ad vered hefþe kyrkiustietinn su stóra a Skarde. Hun er brulógd, so sem stræte j borgum utanlands.' (*Lbs. 42 fol.*, bls. 231. Daði Bjarnason (1565–1633) var bóndi á Skarði.) Hefndir Ólafar náðu ekki einungis til enskra manna hér á landi, eftir því sem hermt var. Þær komu einnig fram í útlöndum. Um það segir í *Ættartölubók frá 17. öld*, þar sem raunar er stuðst við ritheimildir: 'Husstru Olof dotter Lopts Rijka Guttormssonar var qvinna Bjorns Rika. Hun leyste ut Þorleif son sinn: enn hefnde dauda bonda síns a Engelskumm med tilstyrk kongs Christians þui hun siglde og klagade þa fyrer konge. Og það leidde epter sig fimm ara strijd mille Englands og Danmerkur. ... Hun giorde Engelskumm skada bæde utannlands og jnnann.' (*Lbs. 42 fol.*, bls. 230.) Við dauða Ólafar urðu teikn, og kom að sögn sr. Jóns Egilssonar svo mikill bylur hér á landi og víða í Noregi, að fjöldi húsa brotnaði og mjög margar kirkjur, og menn stóðu ekki á jörðunni. Í þeim byl urðu víða skipskaðar, segir Jón lærði, og hröpuðu hús á Íslandi en turnar utanlands. Þá hrapaði Hrafnseyrarkirkja, segir í ættartölubókinni, en fimmtíu skip brotnuðu við England að sögn Björns á Skarðsá. Þessi bylur var kallaður Ólafarbylur.

Í Bændahætti er skírskotað til munnmælasagna um Ólöfu ríku, sem höfundur kvæðisins gerir ráð fyrir að séu þekktar. Lýsing hans á Ólöfu er í fullu samræmi við sagnirnar, eins og þær koma fram í öðrum ritum. Hún er geðstór, hefur í hjarta sínu hrausta karlmannslund og vill hafa ráð með bónda sínum. Björn ríki hafði næga burði, veraldarmakt og ríkidæmi, og hlaut hann þó að víkja frá fylgd hennar og föruneysi, þegar þau fundust á leiðum sínum. Hún sigldi í útlönd, þegar svo féll til, og

leiddi auðnan hana úr öllum þrautum. Í 12. er. er vikið að öfund og veraldarlasti sem Ólöf hafi mætt, en ekki er það skýrt frekar. Þá er í 13. er. drepíð á hefndirnar eftir Björn bónda: 'hardlega liet hvn hefna / hennar ecktar mann / j vt londum þa veginn var'. Þetta hefur verið skilið svo að skáldið geri ráð fyrir því að Björn sé veginn í útlöndum, enda liggur sá skilningur beint við. Þó er ákaflega ósennilegt að skáldið hugsi sér það. Sögnin um víg Björns kemur fram í Vopnadómi frá 1581 og eftir það í mörgum ritum á 17. öld og síðar, og er jafnan sagt að hann hafi verið veginn í Rífi. Það er ótrúlegt að höfundur kvæðisins gangi þvert á þessa alkunnu sögn og láti atburðinn gerast erlendis. Enda má skýra textann á annan veg. Sögnin að hefna hefur að vísu venjulega með sér í eignarfalli það sem heft er fyrir, en þó kemur fyrir að notað er þolfall í staðinn. Þannig stendur í *Geiplum* I.49: 'hógg þú jafnan heiðna menn / og hefn þeim villu sína' (*Rímnasafn* II, 1913–22, bls. 365). Í seðlasafni Orðabókar Háskólans eru nokkur dæmi um þetta. Þar á meðal er úr handbók Marteins Einarssonar biskups: 'EG em drottinn Gud þinn styrckur vanlætare/ sa er hefner ilskur fedrana/ aa baurnunum ...' (*Ein kristilig handbog*, 1555, bl. B iii). Annað dæmi er úr málsháttasafni Guðmundar Ólafssonar (d. 1695): 'Hefn þó (þú) ÓJöfnud, með þolinmæde.' (*Thesaurus adagiorum*, 1930, bls. 73.) Það sem heft er fyrir stendur hér í þolfalli í stað eignarfalls, og virðist mega hugsa sér að sama geti gerst um persónu sem hefndir koma eftir, og venjulega er höfð í eignarfalli með sögninni að hefna. Þá fælist einungis í orðum höfundar að Ólöf hafi látið hefna bónda síns í útlöndum, eftir að hann var veginn. Frá aðgerðum Kristjáns konungs fyrsta eftir vígið 1467 er sagt í bókum sem varla hafa verið Skarðverjum með öllu ókunnar. Í Vopnadómi 1581 er sagt að hlotist hafi af atburðunum á Rífi fimm ára stríð milli Danmerkur og Englands, og gengur það áfram í síðari ritum, svo sem í Skarðsárannál og í ættartölubókum og víðar. Í Danmerkursögu Huitfeldts er skýrt frá drápinu og ránum enskra manna á Íslandi og segir þar að kona hirðstjórans og börn þeirra og aðrir sem urðu fyrir tjóni hafi kært þetta fyrir konungi, og varð það til þess að hann lét gera upptæk fjögur ensk skip. (*Arild Huitfeldt, Danmarks Riges Krønike. Christian I's Historie*, 1599, ljósprentun 1977, bls. 180.) Í Ættartölubók frá 17. öld, sem áður var vitnað til, er m. a. stuðst við Danmerkursögu Huitfeldts. Þar er sagt beinum orðum að Ólöf hafi heft dauða bónda síns á engelskum með tilstyrk Kristjáns konungs og hafi hún siglt og klagað þá fyrir konungi. Ættartölu-

bókin er kennd við sr. Þórð Jónsson í Hítardal, og hefur Páll Eggert Ólason leitt líkur að því að hann sé höfundur hennar. (*Menn og menntir* I, 1919, bls. 9–12.) Verður þá einnig að teljast sennilegt að Þorsteinn, sonur sr. Þórðar, hafi þekkt bókina, en hann varð eins og áður sagði tengdasonur Eggerts ríka og Valgerðar á Skarði árið 1675. Heimildir um hlutdeild Ólafar í hefndum eftir Björn ríka úti í löndum hefðu trúlega þótt tíðindi heima á Skarði og í nágrenni við höfuðbólið.

Höfundur er fáorður um dauða Ólafar, en kveðst hafa heyrt að hún hvíli 'hier a Skardj', eins og hann kemst að orði. Skiptabréfið eftir Ólöfu er dagsett á Skarði 15. apríl 1480. (*Ísl. fornbréfasafn* VI, bls. 254–57.) Björn á Skarðsá segir í Skarðsárannál, þar sem hann skýrir frá andláti Ólafar og Ólafarbyl: 'Hún var grafin í kór á Skarði.'

16–20. er. Þá segir frá Solveigu, dóttur Björns bónda og Ólafar, og frá Páli, bónda hennar, syni Jóns Ásgeirssonar sýslumanns og Kristínar Guðnadóttur í Ögri. Um foreldra Páls er höfundi kvæðisins ókunnugt. Hins vegar kann hann að nefna syni Skarðshjónanna, Þorleif og Jón. Þorleifur varð síðar bóndi á Skarði, en Jón Pálsson hefur dáið ungur. (*Ísl. fornbréfasafn* VII, bls. 591.) Höfundur segir um Solveigu líkt og um Ólöfu móður hennar, að hann hafi heyrt að hún hvíli 'hier a Skardj' í húsi drottins. Testamentisbréf Solveigar var gert 17. jan. 1495 á Skarði, og hefur hún látist skömmu síðar eða fyrir 28. mars 1495. (*Ísl. fornbréfasafn* VII, bls. 242–47 og bls. 256.) Í testamentisbréfinu kýs Solveig sér og líkam sínum legstað inni í kirkjunni á Skarði, ef hún andaðist þar, annað hvort þar sem sankti Önnu altari er þar fyrir framan eða fram fyrir vorri frú, ef biskupinn í Skálholti gefi þar lof til. (Arnór Sigurjónsson, Solveig Björnsdóttir og testamenti hennar, *Vestfirðingasaga*, 1975, bls. 240–56.) Sjálfsagt hefur Solveig látist á Skarði og verið jarðsett í kirkjunni, eins og höfundur kvæðisins hélt. Síðar var Páll, bóndi hennar, veginn á Öndverðareyri (*Ísl. fornbréfasafn* VII, bls. 360–64; sjá einnig Einar Arnórsson, Víg Páls á Skarði, *Saga* I), en um það hefur höfundi kvæðisins verið ókunnugt.

21–28. er. Í testamentisbréfinu gefur Solveig sonum þeirra Páls miklar eignir, Þorleifi og Jóni, og var þar með Skarð á Skarðsströnd og fleiri jarðir sem fylgdu höfuðbólínu. Þorleifur hefur verið á unga aldri þegar faðir hans var veginn, en gerðist síðar gildur bóndi á Skarði og bjó þar alla ævi. (Ólafur Lárusson, Elzta óðal á Íslandi, *Byggð og saga*, 1944, bls. 239–40.) Hann gekk að eiga Steinunni Eiríksdóttur frá Keldum á Rangárvöllum, og segir í kvæðinu að hún sé ættuð austan af

landi, sem er eðlilegt málfar vestur við Breiðafjörð. Höfundur ber Steinunni einkar vel söguna. Þorleifur var lögmaður um tíma, en sagði sig frá lögmennsku, og er vísað til þess í kvæðinu. Í Skarðsárannál segir frá því að biskup Jón Arason sendi menn vestur að Skarði á fund Þorleifs Pálssonar, en þeir fóru erindisleysu, og er skopast að förrinni í vísu sem biskup á að hafa ort. (*Annálar 1400–1800* I, bls. 110–11.) Þessa sögn hefur höfundur að öllum líkindum í huga í 24–25. er. kvæðisins. Þorleifur átti tvær dætur með Steinunni, sem höfundur getur um, en um launbörn Þorleifs kýs hann ekki að ræða í kvæðinu. Um sambúð Steinunnar og Þorleifs segir sr. Jón Ólafsson á Lambavatni (um 1640–1703) í ættartölubókargerð sinni: ‘hun sat optast a Skarde, en hann j Hollte j Saurbæ, þui fätt var milli þeirra.’ (*Lbs. 456 fol.*, bls. 97. Sbr. Jón Ólafsson, Grímsstaðaannál, *Annálar 1400–1800* III, bls. 454.) Þorleifur gerði testamentisbréf í Holti 18. febr. 1558, og kýs hann þar sér og sínum líkama legstað að kirkjunni á Skarði. (*Ísl. fornbréfasafn* XIII, bls. 286.) Hann mun hafa andast skömmu síðar, líklega í febrúar eða mars 1558. (Hannes Þorsteinsson, *Annálar 1400–1800* I, bls. 139nm.) Þorleifur dó að því er segir í kvæðinu inn í Holti og var fluttur til Skarðs og jarðsettur þar heima, en Steinunn lifði enn um hríð.

29–37. er. Í testamentisbréfinu 1558 skipaði Þorleifur Sigríði, dóttur sinni, Skarð á Skarðsströnd til fullrar eignar, og var það staðfest við arfskipti systranna, Guðrúnar og Sigríðar, 10. maí 1558 á Skarði. (*Ísl. fornbréfasafn* XIII, bls. 287 og bls. 306–07.) Sigríður giftist Bjarna Oddssyni, borgfirskum bóndasyni. (Einar Bjarnason, *Lögréttumanna-tal*, bls. 402.) Ekki mjög ættstór, segir Skarðverjaskáldið, en sæmdarmaður og nýtur bóndi. Ölmusugæði Skarðshjónanna eru rómuð í kvæðinu og greiðasemi, en þar kom á móti auðsveipni undirfólksins. Þau lifðu til ellidaga. Sigríður andaðist á undan bónda sínum, en Bjarni var kominn yfir áttrett, þegar hann lést. Það var 1621. (*Ísl. æviskrár* I, bls. 183.) Bæði hvíla í grænni foldu á Skarði.

38–39. er. Daði Bjarnason (1565–1633) tók við búi á Skarði, sonur Bjarna Oddssonar og Sigríðar. Kona hans var ættuð að norðan, Arnfríður Benediktsdóttir (1569–1647), dóttir Benedikts Halldórssonar sýslumanns í Vaðlaþingi og Valgerðar Björnsdóttur. (*Ísl. æviskrár* I, bls. 299.) Um þau hjónin eru aðeins tvö erindi varðveitt í handritinu. Síðara erindið endar heilt neðst á bl. 23v, en nýtt erindi hefst á bl. 24r, og verður ekki ráðið af öðru en efni kvæðisins að hér vanti í. Þó virðist það næsta augljóst, eins og áður var vikið að. Í vísunum um Daða og

Arnfríði lýsir skáldið liðnum tíma, en í framhaldi kvæðisins á bl. 24r–25r er rætt um hjón sem enn eru á lífi. Kvæðið er tímasett og fer því ekki á milli mála að þar er ort um Eggert Björnsson (1612–81) og Valgerði Gísladóttur (d. 1702). Hér að framan var gert ráð fyrir því að tapast hefði eitt blað úr handritinu, og má þá áætla fjölda erinda sem vantar í kvæðið. Ef sleppt er fyrsta blaði, þar sem fyrirsögnin tekur úr, og síðasta blaði eru innan við fimm erindi á blaðsíðu í handritinu að jafnaði, en nokkuð er mismikið á síðum. Eftir þessu að dæma ætti að vanta í kvæðið níu eða tíu erindi, og hefur þar verið meginhluti kaflans um Daða og Arnfríði, sagt frá Sigríði, dóttur þeirra, sem lést ung, og einnig hefur verið nefndur maður hennar, Björn Magnússon sýslumaður. Að lokum hefur verið fyrri hluti kaflans um Eggert, son Sigríðar og Björns Magnússonar, sagt frá hjónabandi hans og Valgerðar Gísladóttur frá Bræðratungu og byrjað að lýsa þeim hjónunum. Ef þetta þætti of mikið efni í tíu erindi yrði að gera ráð fyrir því að tvö blöð væru glötuð úr handritinu og þá ein nítján eða tuttugu erindi úr kvæðinu. Af handritinu verður ekki séð hvort heldur er.

40*–52* er. Eggerti og Valgerði er lýst sem veitulum höfðingshjónum, en lýsingin hefst í miðju kafi vegna eyðunnar, og er alveg óvíst hve mikil lofgerð hefur farið á undan. Í 46. er. segist höfundur ekki þora að halda áfram, því að menn kunni að taka orð sín fyrir mælgí, raup og skrum um Skarðshjónin. Hann lýkur kvæði sínu með árnaðarorðum til hjónanna og ávarpi til bónda, tekur fram að kvæðið sé ort 1677 og gefur því nafnið Bændaháttur.

Bændaháttur er prentaður hér eftir *AM 152 8vo 2*, bl. 20r–25r. Úr bl. 20–23 er gert kver, bl. 20/23 og 21/22 eru samföst. Bl. 24/25 eru samföst. Fyrirsögn kvæðisins er efst á bl. 20r. Kvæðið endar heilt á bl. 25r, og er um það bil þriðjungur síðunnar auður eða sem svarar tæpum sjö skriflínnum. Á bl. 25v eru tvö stök erindi, og hefur verið skrifað mannsnafn og ártal neðan við (sjá bls. 37). Erindin tvö eru með mismunandi bleklit og líkast til ekki skrifuð samfellt. Efst á síðunni er eyða sem svarar tveimur skriflínnum, og síðara erindið nær ekki niður síðuna. Fyrri erindi er tröllaslagur og er lýst skipasiglingum. Upphaf: 'Nema ad sveima nu fram / nockrer af stockum i flockum.' Í síðara erindi er vetrarmynd, og er það ærin rímþraut. Upphaf: 'Troda ljdir tiadir svidris brvdj.'

Lagboði við Bændahátt er *Hjónasinna*, kvæði sr. Einars Sigurðssonar í Eyðolum. Hjónasinna var prentuð 1612 í Vísnaþók Guðbrands Þor-

lákssonar biskups (*Ein Ny Wiisna Bok*, bls. 98–102), þar sem hún var einnig höfð sem lagboði við gamalt kvæði með sama bragarhætti: Mörg er mannsins pína (Vísnaðabókinn, bls. 206–07: ‘Og með Hionasinnu Lage’). Við Boðorðavísur (Öllum skipar skyldan) sem eru ortar undir þessum hætti og voru prentaðar í Vísnaðabókinni, bls. 220–22, er hins vegar lagboðinn *Dikt vil eg dýran hefja*, og er það upphaf að öðrum boðorðavísurum sem ekki voru teknar upp í Vísnaðabókina. (Jón Þorkelsson, *Om digtningen på Island*, 1888, bls. 101.) Hátturinn er kunnur af íslenskum helgikvæðum frá kaþólskum tímum, og hefur hann verið einkar vinsæll, ekki síst þegar yrkja skyldi Maríulof. (*Íslensk miðaldarkvæði*, útg. Jón Helgason, I, 2, 1936, bls. 186; II, 1938, bls. 60, 84, 163, 170, 179, 181, 317, 367.) Hátturinn var einnig algengur á síðari öldum, og má t. d. benda á Ölvísu (Brennivínsbollar tríta) og Um Þorgeirs ólöglega byggingu (Ekki er langt að leita) í *Kvæðum eptir Stefán Ólafsson I*, 1885, bls. 365, og II, 1886, bls. 75. Lagboðar við kvæði undir þessum bragarhætti eru nokkuð breytilegir. Stundum er Hjónasinna lagboði. Við Andvaraljóð (Málfæri mínu ráði) í kvæðabók sr. Bjarna Gissurarsonar í Þingmúla er lagboðinn *Mörg er mannsins pína*. (*Thott 473 4to*, bl. 10v.) Sálmurinn Á Galílea láði var prentaður í Hallgrímskveri, og var Hjónasinna lengi lagboði, en í útgáfunni 1828 var tekinn upp lagboðinn *Ekkjuró*, og hélst hann eftir það. (*Sálmar og kvæði eptir Hallgrím Pétursson II*, 1890, bls. 18.) Einnig hefur Eggert Ólafsson valið *Ekkjuró* sem lagboða við kvæði sitt Ísland (Eg sit á sjóna hvoli), sem er með þessum sama bragarhætti. (Vilhjálmur Þ. Gíslason, *Eggert Ólafsson*, 1926, bls. 211.) Kvæðið *Ekkjuró* er í Hústöflu sr. Jóns Magnússonar í Laufási. Upphaf: Ekkjan yndishrjúfa. Fyrirsögn: ‘Eckiu-Roo. Eitt kvæde Sorgfullum Eckjum til hugfrooa.’ Kvæðið var fyrst prentað 1734, og er lagboði Hjónasinna. (*Oeconomia Christiana Edur Huss-Tabla*, 1734, bls. 47.) Á siðaskiptatímum var þýtt undir sama bragarhætti úr þýsku, og var hátturinn lagaður eftir frumsálmunum. (Páll Eggert Ólafsson, *Upptök sálma og sálmalaga*, 1924, bls. 88–89 og 160. Sýnishorn af þýska frumhættinum er á bls. 160: Ich stund an einem Morgen.¹) Sálmar voru einnig frumortir með þessum hætti og var lagboðinn: Oss lát þinn anda styrkja. Undir honum hefur sr. Hallgrímur Pétursson ort

¹ Þessi háttur var einkar vinsæll í Þýskalandi á 16. öld. Sbr. Horst Joachim Frank, *Handbuch der deutschen Strophenformen*, 1980, bls. 534–36. Sjá einnig Ernst Ferdinand Kossmann, *Die siebenzeilige Strophe in der deutschen Litteratur*, 1923, bls. 43–45.

23. passúsálm. Hrynjandi er nokkuð önnur en í eldri kvæðum og mörgum nýrri vegna þess að í sálmunum verður það nokkurn veginn reglubundið að þriliður (eða forliður ásamt tvílið) sé í (venjulega) upphafi vísuorðs. Þá munar einnig í því að í eldri kvæðum og ýmsum nýrri eru fjögur ris í rímlausa vísuorðinu (6. vo.), og er þá síðasti bragliður langoftast stýfður. Þannig yrkir sr. Einar í Eydölum Hjónasinnu. Hins vegar eru þrjú ris í sálmunum, eins og var í bragarhættinum þýska, og þannig er einnig í Bændahætti; síðasti bragliður er þá tvíliður.

Erindi í Bændahætti eru að hluta tölusett í handriti, en tölusetningin er nýleg. Í útgáfu eru erindi tölusett. Stjörnu er bætt við erindatölu. Stór stafur er settur í upphafi erinda, þótt lítill stafur sé í handriti. Einnig er settur stór stafur í upphafi mannanafna og staðanafna, þótt lítill sé í handriti. Skrifari notar mikið ñ, og er það jafnan prentað nn, þótt sums staðar kunni að þykja ankanalegt. Hins vegar er sleppt deplum yfir u (= u, ú). Sleppt er skástrikum sem eru í handriti til að greina á milli vísuorða. Við lok erinda eru settir punktar í stað skástrika í handriti. Nokkur erindi hafa áður verið prentuð úr kvæðinu með athugasemdum og hugleiðingum um fornmenntastefnuna eftir Björn Þorsteinsson sagnfræðing í greininni Hirðkvæði íslenzkt frá 17. öld, *Söguslóðir. Afmælisrit helgað Ólafi Hanssyni sjötugum 18. september 1979*, bls. 45–62.

Nockrar obreittar vísur vm þann farsæla stad Skard a Skards stronnd, 20r
og nofn þeira hofdinngs manna sem þar hafa setid síjdann menn til
muna Lag sem Hiona sinn(a).

- 1 Litinn od skal efna
eirnn vm sæmdar *gard
nafnkvnnvgt sem nefnn(a)
nu menn stadinn Skard
eirnnenn nefna nockra þa
sem þar med sæmd hafa setid
síjdann eg vm kann tia.
- 2 Skard *med heidre halldid
hafa vm langa tijd

1 2 gard] grat hndr.

2 1 med] mid hndr. 5 hofdings] hofdinging hndr.

tignar menn til valldir
 trvfastir vid lid
 *hofding(s) slekt(i) alldir af
 giæddir dijrum digdum
 sem drottinn vor þeim gaf.

3 Riett það rætt eg heirj
 ad rijkj Loptur fist
 hafi sem henndir fleirj
 hera borinn med list
 stadinn keipt og borgad best
 firer *odul austur a landj
 (j) annalum það siest.

4 Vllvr vnnar lioma
 af þuj lofadur vard
 hiellt med *sæmd og soma
 sijdann þennann gard
 vijsku giædd(ur) geds j rann
 mæta skalldid mesta
 matti kalla hann.

20v

5 Hattalikill heitir
 hans kuedlingur eirn
 volldvgur veriv beitir
 verid hefur eij seirn
 miwkann ad bregda mærdar *þatt
 opt med ijmsu motj
 vppa margann hatt.

6 Audur og annad fleira
 ijt(r)ann giæddj hal
 heidur og mart gott meira
 sem manna þilur eij tal

3 6 odul] odlul *hndr.*

4 3 sæmd] smæd *hndr.*

5 4 seirn] *skr. ofan línu.* 5 þatt] hatt *hndr.*

6 4 manna] *skr. ofan línu, ekki er öruggt að orðið sé rétt lesið.* 7 langt] +
 la *hndr.*

lifir hans godur lofstíjrn enn
sem odladist lands af lidum
langt íffir adra menn.

7 Huar sa fromj hera
huilir j vígdre grvnd
kann eg eij grein a giera
glogt j lodinns fund
enn ecki er neitt ad efa vm það
ad hann hafi hrept og hlotid
helgann greptrar stad.

8 Biorn heit bondanns magur
burdvgur eptir það
sat eij lista lagur
lijka a þessum stad
hustrv Olof hans var frv
dotter Lop(t)s hin dijra
dros var *megtug su.

9 Romsæl ravsnar kvinna
rad med bonda sijn
hafa sv villdi enn svinna
sioar ellda lijn
ged stor | sogd var gvllhlads hrvnd
hafdi hun j hiartta sijnv
hravsta kallmanns lund.

21r

10 Biornn þo bærij hinn rijki
burdj og veralldar magt
aud og orma sijkj
af þuj heirj eg sagt
ad hliti hann ad vijkia hennar fra
filld og forv neiti
þa fundvst leidum a.

7 6 ad] skr. ofan linu.

8 6 dotter] + illlæsilegt orð, sem virðist vera ofaukið. 7 megtug] megvgt
hndr.

- 11 J vt lond sigldj sæta
sialf þegar suo fiell til
atti morgv ad mæta
megtug þornna bil
listvg bædi a landj og sio
sigur og luckann sanna
samtt stod hia hennj þo.
- 12 Lijka veralldar lasti
lofleg mætti snot
mod og manna ad kasti
þuj margir ofunndar hot
hofdu a rijkre hringa brv
vr þeim þrautum ollum
audnnann leiddj frv.
- 13 Eitt þad ried hvn ad efna
af sem fregnnenn rann
hardlega liet hvn hefna
hennar ecktar mann
j vt londum þa veginn var
firer þa framkuæmd alla
feiladi hvn eij sier par.
- 14 Hennar vm at hofnn alla
og erlegt | frægdar spil
mijn ofrod orda bialla
<eij> kann giora a skil
forsial vitur framsijn var
megtvgga mennþoll priddv
margar digdernar.
- 15 Sofnnadi a sijnum gardj
sæl j drottnj frv
heirtt hef eg hier a Skardj
ad hvilj þorna brv

21v

12 6 vr] skr. ofan lînu.

15 2 drottnj] + dr hndr.

enn salinn kominn j sælv vijst
kvitt af sektum sinda
firer son guds herann Krist.

16 Þa kom Pall hinn þridie
þeckur hofdings mann
huers ad hann var nidie
herma eg eckj kann
Solveig hiet hans sæmdar frv
bondanns Biornns hinns rjka
blid var dotter sv.

17 Med hefd og heidre fridum
hielldu þaug þennann gard
romsæll lands af lidum
livfur bondinn vard
saudum drottinns sijndv lid
hionenn hæfilatv
hneigd a godann sid.

18 Tuo þaug attv arfa
a þuj giori eg skil
Jon og Þorleif þarfa
þar minnir mig til
dijrar priddv digdernar
þessa brædur bada
sem birtta vijsvrnar.

19 Huersu ad hioninn leingi
hielldu þennann stad
kann eg eij mætu meingi
j mærd ad jnna þad
audi riedu og soma seim
þar | til Kristur kiæri
kalladi þaug fra heim.

22r

20 Huar sa andast hefur
hofdings rjkur mann

minn þar mærdar vefur
 mæla vm litid kann
 enn heirda eg adur hialad af þuj
 ad hvili hun hier a Skardj
 husi drottinns ij.

21 Þorleifur þeira arfi
 þa *settist hier ad
 bio sa bondinn þarfi
 blidur a þessum stad
 logmanns nafnn bot hrepti hann
 enn villdj ej vera þad leingi
 vollugur sæmdar mann.

22 Seggurinn soma vandi
 sagdur barnn var eij
 ættada avstann af landi
 erlega fieck hann meij
 Steinvn hiet sv stullkann rijk
 hier a hennar tijdum
 hittist valla slijk.

23 Eijriks dijr var dotter
 duka þollinn blid
 lærd a lista nogtir
 lios riob burdvg frid
 hogvær þeck og þolinn mod
 skinsamt skjirrt j rædum
 skrautlegt var þad fliod.

24 Þorleifur þo ad bærj
 þrott og kallmanns lund
 ætli eg einatt værj
 onadadur a grund
 af ovina hop jllum þeim
 sem j soknar ploggum
 soktv bondann heim.

20 7 ij] + þ *hndr.*

21 2 settist] sestist *hndr.*

25 Þo þeir hefði i huga
 ad | honndla stolltar reck
 enn hann ijfir buga
 einginn þeira fieck
 helldur *sneru vm hæl a stad
 og þau af þeim þa sendv
 þung ord eptir þad.

22v

26 Ol med eckta svanna
 ijtrar dætur tuær
 aud og somann sanna
 sijstur tokv þær
 eptir froma forelldra sijn
 vm bondanns bornnenn fleirj
 blanda eg eij sonar vijn.

27 Metord alldre misti
 martt þo fiellj vppa
 fir enn j grofinnj gisti
 gofvgur herann sa
 andadist jnn j Hollti hann
 til Skards þeir færðv og fluttv
 fram lidinn hofdingiann.

28 Grafinn a sijnum gardj
 guds j barnna reit
 hann var hier a Skardi
 harmadur vijst af sveit
 Steinvn nockrar stundir beid
 med ærv og ordstijr godum
 endadj hvn sitt skeid.

29 Biarnni Odds kom arfi
 aptur a hefðar beck
 Sigridi þegnenn þarfi
 Þorleifs dotter fieck

25 5 sneru] snerum, skr. snerū, í hndr. 6 þau] þ. e. þágu. 7 þung] + og hndr., er ofaukið.

26 5 andadist] leiðrétt í hndr.

ættstor miog var ecki hann
þo var halldinn þessi
j þann | tijd sæmdar mann.

- 30 Best vm hag sinn hirtti
husadi stadinn vel
vininna sijna virtti
volldvgt hofdin(g)s þel
gefid var rijnar glossa þund
hiellt med heidrj og soma
huernn sinn mann og sprvnd.
- 31 Suo hans kurttes kvinna
klarrj j hiona stiett
sat og stod hin svin(n)a
med sæmd og ærv rielt
hogvær mild og litalat
livf j lindi og ordum
lastvor glod og kat.
- 32 Gudhrædd gefnnenn spanga
af gossi og eigv sijn
drottinns saudi suanga
saddi og lietti pijn
a himnnum hefur sier safnnad siod
avallt til med aumum
ordinn lagdi hun god.
- 33 Allir af hiartta hreinnv
hijrrj vnnv snot
þar med vrðv a einv
ad oska af hiarttanns rot
ad eilifann skilldi hvn andar frid
hliota j himna rijki
þa hier skilldist hvn vid.
- 34 Gestum veittv greida
godann sæmdar hion

og þeim sem þvrttu að beida
þigga marga þon
lietu þaug með lindid þitt
enn auðsuept aptur á moti
vndirfolk var titt.

- 35 Of long verður víjsa 23v
þú þannar mælsku seim
ef eg skal ollum líjsa
afbrax kostum þeim
sem odludvst þaug af eingla smid
og þeim heillum hielldu
hier meðann duolldu við.
- 36 Síjdann þaug með soma
sofnnvdu ellj mod
vtfor fiengu froma
frid þo hringa slod
vndann honum j eingla kor
þiad af þungum meinum
þeck og hvglivf for.
- 37 Fram íjfir attræðs alldur
attj j heimj bid
síjdann seima balldur
sofnnadj hiedann j frid
hier á Skardi hvilir sa
grafinn j grænnre folldv
gofugu sprundj hia.
- 38 Þeira enn þeckid nídur
þa tok radum við
hogvær hringa vídur
hneigdur á godann síd
hiet sa Dadi hofdingsmann
enn Arnfrídur eijkinn tvinna
sem ecktað hafði hann.

- 39 Braggiann hrings enn blida
Ben(e)dickts dotter var
mæt bar meijann þida
margar digdernnar
nordur j landj nafnn fræg snnot
fædd og vpp var alinn
agiæt *sæmdar bot.
- 24r 40* Safnnar eij seim nie audi
samann til onijtess
morgum bitir braudj
bvenn og fvs til þess
selur og lanar sijst med bid
hvad sem huer vm bijdur
og hialprædis þarf vid.
- 41* Hans menn hliota ad leita
hvad sem vannta kann
enn vilugur er ad veita
þeim verda ad bijdia hann
enn stockur eij vpp med stigdlindid
eg ma eirnn þad seiga
hann opt hefur sijntt mier lid.
- 42* Gestum veita greida
godann sæmdar hion
ongann j ordum meida
allir þeira bon
giarnann vilia giora med skil
og hlidnnj hier med sijna
sem hæfir allvel til.
- 43* Hofdings menn þa hijrer
hionenn sækia heim
eins sem odurinn skjirer
er vel fagnnad þeim

39 1 Braggiann] gg leiðrétt. 4 digdernnar] gd leiðrétt. 7 sæmdar] smædar
hndr. Hér vantar í kvæðið.

41 3 ad] skr. ofan línu.

og *veislur storar veittar þratt
fregnn af fromleik þeira
fligur j hueiria att.

44* Valldstiornn hefur j hendj
heidur og aura nægd
helledur heranns vendi
hirttir þo med vægd
litolatur og livfur siest
aumkar avma og *veika
enn angrada hvggar best.

24v

45* Liod þo leingie eg eigi
þuj landit mals er þurtt
ber hann sem ad eg seigi
sæmdir heidur og kurtt
hans mun vppi mannord mætt
þa lidinn er hiedann vr heimj
og halfv meir vm rætt.

46* Þorj eg eij meir ad mallda
ma vera olldinn sum
meinj og meigi þad hallda
mælgj ravp og *skrvn
sem samid hef eg og sett j skra
vm somann sæmdar hiona
er sitia nv Skardi a.

47* Helld eg heimta vt skilldu
þo hrosijeg soma þeim
sem gud af gedinv milldu
gaf suo badum tueim
og lati þavg fara med gossinn god
ad lijki livfum Drottinnj
enn lofud verdi af þiod.

43 5 veislur] veislur *hndr.*

44 6 veika] veikia *hndr.*

46 4 skrvn] skravm *hndr.*

48* Gud þaug bædi blessi
og *bijvarj vondu fra
huggi stidie og hressi
huad sem angra ma
lannggiætt gefj þeim lif a grvnd
heilsv og gladværtt hiartta
med hægre dauda stund.

25r

49* Bid eg nu best ad virda
bondann vijsvrnnar
og at huga ordnott stirda
mijn onnur | eij meining var
enn hrosa stadarins soma seim
þuj liodinn leingur vara
enn lavs ord tolud j heim.

50* Ein þvsund eg jn(n)j
af var talinn med sann
þegar a mærdar minnj
miodurinn asa rann
sex hundrvd og siotiji ar
sio þar enn ad avki
allda talann suo star.

51* Enn vil eg bijda j odi
ecki ad reidist mier
giptv madurinn godi
sem gegnn og framsijn(n) er
forfedur þo hafi eg vm hans
þvlid j þagnnar siodj
þennann vijsna krans.

52* Bænda hattur bvinn
bragurinn heita skal

48 1 Gud þaug] eða þaug gud. Orðinu þaug er bætt við eftir á, og er það skr.
án innvísunar framan við upphafsliðu erindisins, sem hefst með inndrætti fremst
í bóklínu. 2 bijvarj] bijrvarj hndr.

51 1 bijda] þ. e. biðja. 5 eg] + hn str. út í hndr.

sem kall hefur ravsnað rvinn
raulað mál í sal
leiddrið þeir lióðinn mín
sem fróðari um efnið er
sú enda ég sá þú.